

Η Γεννάδειος Βιβλιοθήκη τον 21^ο αιώνα

Ειρήνη Σολομωνίδη

1. Ιστορικό της ίδρυσης

Η Γεννάδειος Βιβλιοθήκη είναι η πραγματοποίηση του οράματος του ιδρυτή της Ιωάννη Γενναδίου (1844-1932). Από τον πατέρα του Γεώργιο ο Ιωάννης Γεννάδιος κληρονόμησε το πάθος για τον Ελληνισμό αλλά και για την συλλογή βιβλίων. Σπούδασε στην Μάλτα και ακολούθησε καταρχάς επιχειρηματική και αργότερα διπλωματική καριέρα στο Λονδίνο. Σύζυγος του υπήρξε η Florence Laing ή ελληνιστί Ανθή Γενναδίου η οποία τον στήριξε στο πάθος του για συλλογή βιβλίων. Αναγνώριση της στήριξης αυτής είναι η αναγραφή του ονόματος της στα ex-libris της συλλογής «Ιωάννου και Ανθής Γενναδίου».

Έχοντας την επιθυμία η βιβλιοθήκη του να έχει στέγη στην Ελλάδα ο Γεννάδιος την μετέφερε από το Λονδίνο στην Αθήνα δωρίζοντας την το 1922 στην Αμερικάνικη Σχολή Κλασσικών Σπουδών. Οι όροι για την δωρεά ήταν ότι οι συλλογές θα στεγάζονταν και θα φυλάσσονταν σε ξεχωριστό κτίριο, και ότι θα ήταν προσβάσιμες σε ερευνητές όλων των εθνών.

Το κτήριο σχεδιάστηκε και κτίστηκε από τους αρχιτέκτονες Van Pelt and Thompson της Νέας Υόρκης και φέρει την επιγραφή που είναι απόσπασμα από τον Παναηγυρικό του Ισοκράτη στην πρόσοψη «ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΛΟΥΝΤΑΙ ΟΙ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΗΜΕΤΕΡΑΣ ΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ».

Η Βιβλιοθήκη εγκαινιάστηκε στις 23 Απριλίου του 1926. Κεντρικός πυρήνας της ήταν 26.000 τίτλοι που αντιστοιχούσαν σε 30.000 περίπου τόμους.

2. Η συλλογή

Θεματικά, η συλλογή αντικατοπτρίζει τα ενδιαφέροντα του ιδρυτή της Βιβλιοθήκης και κτίστηκε πάνω σε δύο πυρήνες: τον ελληνισμό και ιστορία. Βασικές θεματικές ενότητες είναι η Ιστορία, Βυζαντινή και Νεώτερη, Θεολογία, Αρχαιολογία και Τέχνη, Γεωγραφία και ταξίδια, Έλληνες Κλασσικοί, Βυζαντινή λογοτεχνία, νεοελληνική λογοτεχνία, Φυσική Ιστορία, Βιβλιογραφία και ιστορία του βιβλίου. Γεωγραφικά η περιοχή που τον ενδιέφερε ήταν η ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου.

Στην συλλογή του υπάρχουν οι πρώτες εκδόσεις κλασικών κειμένων που τυπώθηκαν στην Δύση τον 15^ο αιώνα, λαμπρό παράδειγμα υλικού που αντανακλά την διάδοση του Ελληνικού πνεύματος στην Δύση, οι πρώτες εκδόσεις που τυπώθηκαν στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα, σημαντικά κείμενα της Ελληνικής λογοτεχνίας όπως η πρώτη έκδοση του Ερωτόκριτου που τυπώθηκε στην Βενετία το 1713, αλλά και εκδόσεις του Ελληνικού Διαφωτισμού.

Η θεματική ενότητα Γεωγραφία και ταξίδια της Γενναδείου είναι μια από τις σημαντικότερες συλλογές που υπάρχουν. Πολλές από τις εκδόσεις αυτές είναι εικονογραφημένες και καταγράφουν τόπους, ήθη και έθιμα αλλά και μνημεία. Είναι πηγή πληροφοριών όπου υπάρχουν διηγήσεις περιηγητών από τον 15^ο μέχρι τον 19^ο αιώνα. Γεωγραφικά αφορούν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, την Μέση Ανατολή, στους Αγίους τόπους στην Μεσόγειο. Η Συλλογή έχει αποδελτιωθεί και ευρετηριαστεί στα πλαίσια Πρόγραμμα Περιηγητών στη Γεννάδειο από την Ιστορικό Αλίκη Ασβεστά.

Η Βιβλιοθήκη του Ιωάννη Γεννάδιου είναι μια σημαντική πολιτιστική κληρονομιά. Ο ίδιος προχώρησε στην διαφύλαξη αυτής της πολιτιστικής κληρονομιάς που συνέλλεξε και είναι πολύ σημαντικό ότι ενδιαφέρθηκε και για την ανάδειξη της και διάδοση της.

3. Γεννάδιος σαν συλλέκτης

Ο Ιωάννης Γεννάδιος δεν ήταν ένας απλός συλλέκτης. Κατείχε καλά βασικά σημεία που απαρτίζουν το ρόλο μιας Βιβλιοθήκης: συλλογή, διαφύλαξη, καταγραφή και διάδοση πληροφορίας.

Αυτό δείχνει ο πλούτος της συλλογής ανά θεματική ενότητα η καλή ποιότητα των αντιτύπων και η αρκετά πλήρης χρονολογικά σειρά εκδόσεων.

Ο Γεννάδιος σαν παθιασμένος συλλέκτης ενδιαφερόταν για το βιβλίο σαν αντικείμενο σπάνιο, για περίτεχνες βιβλιοδεσίες, για χειρόγραφα και αρχέτυπα, για σπάνιες και πρώτες εκδόσεις αλλά και για πίνακες.

Στην συλλογή του υπάρχουν χειρόγραφα βυζαντινά, ελληνικά, βενετσιάνικα αλλά και ημερολόγια δυτικών περιηγητών και γεωγράφων στην Μεσόγειο

Υπάρχει επίσης συλλογή των χαρτών και ακόμα η συλλογή οθωμανικών κουστουμιών που συμπληρώνουν την συλλογή των περιηγητών.

Ο Γεννάδιος απέκτησε επίσης και συλλογές πινάκων: μια πλήρη σειρά των πινάκων του Παναγιώτη Ζωγράφου με διηγήσεις του Μακρυγιάννη και μια συλλογή 200 υδατογραφιών με τοπία που έκανε ο Edward Lear στην Ελλάδα.

Μια άλλη σημαντική συλλογή είναι τα 116 λευκώματα (scrapbooks) που περιέχουν πληροφορίες για την ιστορία της νεότερης Ελλάδας. Στα λευκώματά του ο Γεννάδιος μάζευε φωτογραφικό υλικό καθώς και άλλα εφημερα (αποκόμματα από εφημερίδες και βιβλία, γκραβούρες, έντυπο υλικό, προγράμματα από εκδηλώσεις, προσκλήσεις και πολλά άλλα).

Ο Γεννάδιος επίσης κατέγραφε συστηματικά τα βιβλία/χειρόγραφα σε καταλόγους με ένα κατατοπιστικό τρόπο περιγραφής δημιουργώντας βιβλιογραφικές εγγραφές πηγή πληροφορίας ακόμα και για τον σημερινό ερευνητή. Πηγή πληροφορίας είναι ακόμα και τα ίδια τα τεκμήρια της συλλογής του, όπου επισυνάπτει αποκόμματα από εφημερίδες, κατάλογους δημοπρασιών ακόμα και αυτόγραφα σημειώματα.

Δημιουργεί όμως κλειδιά πρόσβασης στις συλλογές του με τις θεματικές ενότητες και τα ευρετήρια (indexes) συγγραφέων και εκδοτών. Αξιοσημείωτο είναι ότι στην συλλογή των Scrapbooks υπάρχουν κατάλογοι με ex-libris και book plates.

Σημαντικό είναι ότι ο υπάρχων ηλεκτρονικός κατάλογος της Βιβλιοθήκης στηρίζεται στην καταγραφή του Ιωάννη Γενναδίου αφού η πρώτη καταγραφή του υλικού έγινε από τον ίδιο τον Γεννάδιο σε τόμους ανά θεματική ενότητα και με δικούς του ταξινομικούς αριθμούς και δικές του θεματικές κατηγορίες. Στα χρόνια που ακολούθησαν την ίδρυση την Γενναδείου Βιβλιοθήκης δημιουργήθηκε ο δελτιοκατάλογος με βάση την υπάρχουσα καταγραφή του Γενναδίου. Στα τέλη της δεκαετίας του 30 γίνεται η πρώτη προσπάθεια εφαρμογής αμερικανικών προτύπων καταλογογράφησης και αργότερα εισάγονται στον δελτιοκατάλογο της Βιβλιοθήκης οι Αγγλο-Αμερικάνικοι Κανόνες Καταλογογράφησης (AACR2) Το 1996/97 στα δημιουργείται με βάση τα υπάρχοντα δελτία ο πρώτος ηλεκτρονικός κατάλογος με το πρόγραμμα ABEKT και το 2002/2003 ο συλλογικός ηλεκτρονικός κατάλογος AMBROSIA με το πρόγραμμα ALEPH.

4. Η Γεννάδειος Βιβλιοθήκη σήμερα

Από το 1926 μέχρι σήμερα η Γεννάδειος έχει περάσει από τους 26.000 τίτλους στους 130.000. Η συλλογή μεγαλώνει σήμερα με έναν ρυθμό 1500 τίτλων ανά έτος που αποκτούνται με γνώμονα επιλογής (πολιτική προσκτήσεων) τις θεματικές προτιμήσεις του ιδρυτή. Σήμερα είναι από τις σημαντικότερες βιβλιοθήκες βυζαντινών, οθωμανικών και νεοελληνικών σπουδών.

Στην Βιβλιοθήκη στεγάζεται επίσης ένα από τα δύο τμήματα των Αρχείων της Αμερικανικής Σχολής. Βασικές συλλογές είναι το αρχείο του ιδρυτή, του Ερρίκου Σλήμαν, του Αλή Πασά αλλά και εκπροσώπων λογοτεχνών της Γενιάς του 30' όπως οι Νομπελίστες Ελύτης και Σεφέρης

Η συνεχής αύξηση του των συλλογών της Γενναδείου με προσκτήσεις νέων εκδόσεων δημιούργησε μια Βιβλιοθήκη με διπλό (διττό) χαρακτήρα: η Γεννάδειος είναι μια βιβλιοθήκη ερευνητική που ενημερώνεται για νέες εκδόσεις και αναπτύσσει τις συλλογές της και παρέχει σύγχρονες υπηρεσίες στους χρήστες με ηλεκτρονικό κατάλογο και ηλεκτρονικές πηγές. Συγχρόνως είναι ένας θησαυρός ειδικών συλλογών.

Αυτός ο διττός χαρακτήρας έχει οδηγήσει στην αναγκαιότητα της διαίρεσης της υπάρχουσας συλλογής και στην δημιουργία δύο ξεχωριστών υποσυλλογών με διαφορετικό τρόπο πρόσβασης :

Μια ανοικτής πρόσβασης συλλογή που αφορά στο μη σπάνιο υλικό το οποίο θα μεταφερθεί σύντομα σε νέα βιβλιοστάσια στην ανακαινισμένη Δυτική Πτέρυγα της Γενναδείου. Έχει προηγηθεί διόρθωση ή προσθήκη βιβλιογραφικών εγγραφών του ηλεκτρονικού καταλόγου AMBROSIA καθώς και η δημιουργία ηλεκτρονικών εγγραφών τεκμηρίων για κάθε τόμο έτσι ώστε να υπάρξει εφαρμογή RFID tags

Η δεύτερη συλλογή είναι μια ειδική συλλογή σπανίου χαρακτήρα και κλειστής πρόσβασης (αρχέτυπα, παλαιύτα, χειρόγραφα, χάρτες και πίνακες) η οποία υπάρχει ήδη αλλά πρέπει να αξιοποιηθεί με ψηφιοποιήσεις, με ταξινόμηση και καταλογογράφηση σύμφωνα με σωστά standards που δίνουν δυνατότητα πρόσβασης μέσω του καταλόγου στο ψηφιοποιημένο υλικό. Ένα πρώτο βήμα είναι το ξεχώρισμα του σπανίου υλικού.

Στην ειδικές συλλογές εντάσσονται τεκμήρια που είναι “de facto” εξορισμού σπάνια όπως η αρχική συλλογή που δώρισε ο Ιωάννης Γεννάδιος, τα λευκώματα του, τα χειρόγραφα, η συλλογή των ιστορικών χαρτών, οι πίνακες, η συλλογή του Λόρδου

Βύρωνα, και οι σημαντικές δωρεές όπως οι συλλογές, Σταθάτου, Κυριαζή, Σπέντζα Dallezio και Στράτου.

Υπάρχει όμως και ένας αριθμός σπανίων βιβλίων ο οποίος εντοπίζεται με απογραφή που τώρα ολοκληρώνεται στην Γεννάδειο και που αφορά στο ξεχώρισμα βιβλίων σπανίου/ιδιαίτερου χαρακτήρα σύμφωνα με κάποια κριτήρια σπανιότητας προκαθορισμένα καθώς και στη σημείωση της σπανιότητας ηλεκτρονικά αλλά και στο φυσικό αντικείμενο.

Κριτήρια σπανιότητας είναι η χρονολογία έκδοσης (γενικά πριν το 1800 αλλά πριν το 1850 για βιβλία που εκδόθηκαν στην Ελλάδα), η σημαντική προέλευση (προηγούμενοι κτήτορες), αυτόγραφα σημειώματα, πολύτιμες βιβλιοδεσίες, ο αριθμός των αντιτύπων και άλλα. Σημαντικό είναι η σημείωση αυτών των χαρακτηριστικών μέσα στην ηλεκτρονική εγγραφή γιατί δίνει την δυνατότητα εντοπισμού αριθμού βιβλίων σύμφωνα με ένα συγκεκριμένο κριτήριο.

Τα αποτελέσματα αυτής της προσπάθειας δεν παύουν να εκπλήσσουν αφού φέρνουν στο φως τον πλούτο αλλά και πολυπλοκότητα του υλικού που είναι σε πολλές περιπτώσεις υβριδικό, βιβλιακό και αρχειακό συγχρόνως. Συχνά έχουμε βιβλία, φυλλάδια, αποκόμματα εφημερίδων αλλά και επιστολές δεμένες μαζί. Καρπός αυτής της προσπάθειας είναι επίσης η δημιουργία καταλόγων vendors/booksellers και ex-libris που μπορούν να χρησιμεύσουν σαν εργαλεία για περαιτέρω ανάπτυξη και έρευνα.

Εξίσου σημαντικό, θα μπορούσαμε να πούμε το δεύτερο βήμα είναι η περιγραφή των όλων ειδικών συλλογών της Γενναδείου στον ηλεκτρονικό κατάλογο έτσι ώστε να υπάρχει κοινοποίηση της πληροφορίας.

Οι 3000 περίπου παλαιοί ιστορικοί χάρτες της Γενναδείου Βιβλιοθήκης που καλύπτουν τη χρονική περίοδο από τον 15ο μέχρι τον 20ο αιώνα είναι ήδη προσβάσιμοι στο κοινό χάρη στο πρόγραμμα Mediterranean maps. Το ερευνητικό πρόγραμμα Χαρτογράφηση των χωρών της Μεσογείου πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του Συμβουλίου των Αμερικανικών Ερευνητικών Κέντρων του Εξωτερικού (Council of American Overseas Research Centers) από την Ιστορική βιβλιογράφο Λεονόρα Ναβάρι και τον Ιστορικό Αλέξη Μάλλιαρη.

Η καταλογογράφηση των χειρογράφων είναι ένα έργο που συνεχίζεται χάρη στις προσπάθειες παλαιογράφων αφού έχει προηγηθεί η δημιουργία βάσης με φυσική περιγραφή και φυσική κατάσταση των χειρογράφων (state of condition).

Ο κατάλογος των χαρτών και των χειρογράφων θα είναι σύντομα εμπλουτισμένοι με ψηφιοποιημένες εικόνες των τεκμηρίων δίνοντας έτσι την δυνατότητα πλήρους πρόσβασης ηλεκτρονικά.

Επίσης πλήρως προσβάσιμη στο κοινό είναι η καταλογογραφημένη και ψηφιοποιημένη Συλλογή ακολουθιών της Ντόρης Παπαστράτου που δώρισαν στην Γεννάδειο Βιβλιοθήκη οι κόρες της Δάφνη και Μαρίνα Ηλιάδη.

5. Προοπτικές-Επίλογος

Ο διττός χαρακτήρας της Γενναδείου Βιβλιοθήκης στον 21^ο αιώνα έχει σαν αποτέλεσμα μια διπλή αποστολή: να είναι ενημερωμένη με κατάλληλες προσκτήσεις και να εξυπηρετεί τους ερευνητές ακολουθώντας τις εξελίξεις στον χώρο των βιβλιοθηκών ανοικτής πρόσβασης αλλά και να αξιοποιήσει τις ειδικές συλλογές με τον καλύτερο δυνατόν τρόπο.

Με ψηφιοποίηση και τεκμηρίωση όπως έχει γίνει ήδη με το πρόγραμμα Turning the Pages που χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος και αναδεικνύει μερικούς από τους θησαυρούς της Γενναδείου καθώς και με την ψηφιοποίηση και τεκμηρίωση μέρους των λευκωμάτων (scrapbooks) του Ιωάννου Γενναδίου. Η ψηφιοποίηση και επιστημονική τεκμηρίωση των λευκωμάτων έγινε μέσα στα πλαίσια του προγράμματος της Κοινωνίας της Πληροφορίας

Μέσα στα πλαίσια της αξιοποίησης των συλλογών εντάσσονται και οι συνεργασίες με βιβλιοθήκες, ιδρύματα αλλά και η συμμετοχή σε κοινά προγράμματα/consortia.

Ανάδειξη της συλλογής γεωγραφία και ταξίδια της Γενναδείου Βιβλιοθήκης γίνεται μέσα από το πρόγραμμα Travelogues, με το βλέμμα των περιηγητών του Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη.

Λαμπρό παράδειγμα είναι επίσης η συμμετοχή στο Consortium of European Research Libraries (CERL). Η ένταξη και λεπτομερής περιγραφή των 68 αρχετύπων (incunabula) στην βάση MEI (Material evidence in incunabula) εμπλουτίζει με πολύτιμη εξειδικευμένη πληροφορία τις υπάρχουσες εγγραφές της Βιβλιοθήκης.

Οι διαλέξεις, οι εκθέσεις και τα σεμινάρια που διεξάγονται στην Γεννάδειο με πυρήνα κομμάτια της συλλογής αναδεικνύουν και αξιοποιούν με τον καλύτερο τρόπο τον πλούτο της Βιβλιοθήκης.

Εκτός από το ίδιο το περιεχόμενο των ειδικών συλλογών της Γενναδείου σημαντικές είναι και η περιγραφές τους από τον ιδρυτή της Βιβλιοθήκης. Μια άλλη δυνατότητα είναι η αξιοποίηση των ευρετηρίων (indexes) και γενικότερα της βιβλιολογικών/βιβλιογραφικών καταγραφών του Ιωάννη Γεννάδιου. Καθώς συνεισφέρουν πάντα σε βιβλιογραφικές μελέτες θα μπορούσαν να ενταχθούν σε υπάρχουσες διαθέσιμες βάσεις με ευρετήρια (thesaurus ή θησαυρούς) συγγραφέων και εκδοτών. Δεν είναι τυχαίο ότι παραμένουν το βασικό εργαλείο στις καταγραφές/καταλογογραφήσεις αρχετύπων, παλαιτύπων και χειρογράφων.

Η σωστή αξιοποίηση του υλικού μιας Ιστορικής Βιβλιοθήκης μπορεί να συνεισφέρει με πολλούς τρόπους στην συνέχεια από το παρελθόν στο παρόν και στο μέλλον.